

Μακεδονικά

Vol 5, No 1 (1963)

B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. (Οι δεσπότες στο Βυζάντιο και στις Νοτιοσλαβικές χώρες)

Ιωάννης Παπανδριανός

doi: [10.12681/makedonika.825](https://doi.org/10.12681/makedonika.825)

Copyright © 2014, Ιωάννης Παπανδριανός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Παπανδριανός Ι. (1963). B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. (Οι δεσπότες στο Βυζάντιο και στις Νοτιοσλαβικές χώρες). *Μακεδονικά*, 5(1), 514–519. <https://doi.org/10.12681/makedonika.825>

Julius Bassus, ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μοριχόβου, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἑριγῶνος, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Pelagonia σημειώνεται ὡς πατρίς αὐτοῦ. Πόλις Πελαγονία, διάφορος τῆς Ἑρακλείας, μᾶς παραδίδεται καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅταν δηλ. οἱ Γότθοι τὸ 268 μ. Χ. κατὰ τὸν βυζαντινὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον 1,43 ἐληλάτησαν «τὰ περὶ Δόβηρον καὶ Πελαγονίαν». Ἡ Πελαγονία αὕτη, ὅπως καὶ ἡ Δόβηρος, πρέπει κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην νὰ εὐρίσκετο ὄχι μακρὰν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ, εἰς θέσιν δηλ. διάφορον τῆς Ἑρακλείας. Ἐπίσης εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους (641) ἡ Πελαγονία ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Macedonia Secunda μετὰ τοὺς Στόβους (*Στόλοι*), τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ἀστράιον (*Ἐδστράτιον*), πρῶγμα ποῦ ἐπιβεβαίωσι τὴν ἀνατέρω τοποθέτησιν αὐτῆς. Ἡ Πελαγονία τὸν 5ον αἰῶνα πιθανῶς ἐξηφανίσθη.

Ἡ σ. κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν πραγματειῶν περισυνέλεξεν ἐπιμελῶς ὄλον τὸ ὑπάρχον φιλολογικὸν καὶ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λυγκησιτικὴν Ἑράκλειαν, καὶ ἐχρησιμοποίησε τοῦτο καταλλήλως πρὸς ἐξαγωγὴν ὀρθῶν συμπερασμάτων. Ἡ ὅλη ἐργασία διακρίνεται διὰ τὴν μεθοδικότητα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμβριθεῖαν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν. Προβλήματα, πολὺ ἀμφισβητηθέντα κατὰ τὸ παρελθόν, δι' αὐτῆς εὗρον τὴν τελικὴν λύσιν. Οὕτως οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει πλέον ὅτι

α) ἡ Ἑράκλεια ἔκειτο παρὰ τὸ Μοναστήριον καὶ ὄχι παρὰ τὴν Φλώριναν,

β) οἱ Λυγκησταὶ καὶ οἱ Πελαγόνες, ἡ Λύγκος καὶ ἡ Πελαγονία, ἡ Ἑράκλεια καὶ ἡ πόλις Πελαγονία διεστέλλοντο πάντοτε μεταξύ των,

γ) ἡ Ἑράκλεια διετηρήθη μέχρι τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἦτο ἔδρα ἐπισκοπῆς, ἡ Πελαγονία μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος,

δ) ἡ προσθήκη τοῦ ἐπιθέτου Pelagoniensis (Pelagoniae) εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν τίτλον τῆς Ἑρακλείας δὲν σημαίνει ταύτισιν τῶν δύο πόλεων, ἀλλ' ἐπέκτασιν τῆς ἐπαρχίας Πελαγονίας καὶ εἰς τὸ μῆμα ἐκεῖνο τῆς Λυγκησίδος, ὅπου εὐρίσκετο ἡ Ἑράκλεια καὶ

ε) ἡ Ἑράκλεια κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἦτο ἔδρα τοῦ ἔθνους τῶν Λυγκηστῶν, εἶχεν ὅμως αὐτόνομον κοινοτικὴν ὀργάνωσιν.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. Posebna izdanja Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. CCCXXVVI, Vizantoloski institut, knj. 8. Beograd 1960, str. XV+226.

(Οἱ δεσπότες στὸ Βυζάντιο καὶ στὶς Νοτιοσλαβικὲς χῶρες. Εἰδικὲς ἐκδόσεις τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, βιβλ. 336, Βυζαντινολογικὸ Ἰνστιτούτο, βιβλ. 8. Βελιγράδι 1960, σελ. XV καὶ 226).

Πολλοὶ ἱστορικοὶ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἰδιαίτερα ὁ διάσημος Γάλλος

βυζαντιολόγος R. Guiliant, μᾶς ἔχουν δώσει μιὰ πλούσια σειρά ἀπὸ μελέτες, ποὺ ἀναφέρονται στὰ βυζαντινὰ ἀξιώματα τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰώνα. Οἱ ἐργασίες ὅμως, οἱ σχετικὲς μὲ τὰ βυζαντινὰ ἀξιώματα τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου, εἶναι λίγες καὶ γι' αὐτὸ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν πολλὰ προβλήματα.

Ἐνα μέρος τοῦ κενοῦ αὐτοῦ θέλησε νὰ καλύψῃ μὲ τὴν παραπάνω ἐργασία του ὁ κ. B. Ferjancic', ὑφηγητῆς σήμερα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ ἐργασία του αὐτή, ποὺ ὑπῆρξε ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βελιγραδίου, ἀναφέρεται στὰ προβλήματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότη» στὸ Βυζάντιο καὶ στὶς Νοτιοσλαβικὲς χῶρες.

Ἡ μελέτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πίνακα περιεχομένων, τὸν πίνακα βιβλιογραφικῶν συντηρήσεων καὶ τὸν πρόλογο, ποὺ παρατίθενται στὴν ἀρχή, διαρρεῖται σὲ ὀκτὼ κεφάλαια.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σ. 3 - 8) ὁ συγγραφέας ἐρευνᾷ τὴ σημασία τοῦ ὄρου «δεσπότης» στὶς βυζαντινὲς πηγὲς ἀπὸ τὸν 4ο ὡς τὸν 15ο αἰώνα. Κατὰ τὴν ἀπόψή του ὁ τίτλος αὐτὸς στὶς παλαιότερες βυζαντινὲς πηγὲς χρησιμοποιεῖται ὡς προσηγορία γιὰ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου καὶ τοὺς συναρχόντες του. Ἀπὸ τὸ 1163 ὅμως καὶ ἐξῆς ὁ ἴδιος ὄρος εἰσάγεται στὴ βυζαντινὴ αὐλή, γιὰ νὰ δηλώσῃ ἕνα νέο ἀξίωμα, τὸ ἀνώτερο ἀμέσως μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορα, ἂν καὶ σὲ ὅλη τὴν περίοδο τῶν ἐτῶν 1163 - 1453 οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ὅπως φαίνεται ἀπὸ σειρά ἐπιστολῶν τους, ἐξακολουθοῦν νὰ αὐτοαποκαλοῦνται «δεσπότες». Ὁ συγγραφέας διαπιστώνει ἀκόμη ὅτι κατὰ τὴν ἴδια περίοδο οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη «δεσπότης» καὶ ὅταν μιλοῦν γιὰ ἡγεμόνες γειτονικῶν χωρῶν ἢ καὶ γιὰ ἀνώτερους ἐκκλησιαστικὸς ἀρχόντες. Βλέπουμε δηλαδή ὅτι ἡ σημασία τοῦ ὄρου εἰρύνεται ἀρκετά.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο (σ. 9 - 26) ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὸν πολιτικῶν καὶ νομικὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀξιώματος τοῦ «δεσπότη» καὶ καταλήγει στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα. Τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότη» δινόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα, ἡ ἀπονομὴ τῶν διασήμων τοῦ ἀξιώματος γινόταν στὴν αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων, ποὺ βρισκόταν ὁ αὐτοκρατορικὸς θρόνος (τρικλίσιον), ἀλλὰ, σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ὁ αὐτοκράτορας μπορούσε νὰ ὀνομάσῃ κάποιον δεσπότη στέλνοντάς του τὰ σχετικὰ διάσημα μὲ εἰδικὸ ἀποσταλμένο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μαζὶ μὲ ἄλλα δικαιώματα μεταβιβάστηκε ἀπὸ τὸν κύριο ἄρχοντα (αὐτοκράτορα) στὸν συνάρχοντά του (βεσιλέα) καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὀνομάζῃ ὁ τελευταῖος τοὺς δεσπότες. Κατὰ τὴ συνήθεια τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς τὸ ἀξίωμα αὐτὸ δινόταν κυρίως σὲ μέλη ἢ σὲ συγγενεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας. Καμμιά φορὰ ὅμως (ὅπως π.χ. ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων) ὁ αὐτοκράτορας ὀνόμαζε δεσπότες καὶ

πρόσωπα, πού δὲν εἶχαν κανένα συγγενικό δεσμό μὲ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ ἀξίωμα δὲν ἦταν κληρονομικό καὶ σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις μπορούσε νὰ ἀφαιρεθῆ. Ὁ δεσποτικός τίτλος δὲν σήμαινε ὅτι τὸ πρόσωπο πού τὸν ἔφερε ἀσκοῦσε καμμιά ἰδιαίτερη ἐξουσία στὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ διοίκηση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν καθαρὰ προσωπικό τίτλο καὶ δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὀρισμένες βυζαντινὲς ἐπαρχίες, πού οἱ διοικητὲς τους ὀνομάζονταν δεσπότες, ἦταν καὶ ἀπὸ καθεστωτικὴ ἄποψη δεσποτῆτα. Ἡ διοίκηση μιᾶς ἐπαρχίας ἦταν ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ δεσποτικό ἀξίωμα καὶ πολλὲς φορὲς οἱ δεσπότες ἔπαιρναν τὸν τίτλο ἀρκετὸ χρόνον πρὶν ἀναλάβουν τὴ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς.

Οἱ πηγὲς δὲν ἀναφέρουν τίποτε σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ «δεσπότη», παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως τὰ στοιχεῖα, πού ἀντλοῦνται ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῶν βυζαντινῶν δεσποτῶν, μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὰ διπλώματα, πού ἐξέδιδαν αὐτοί. Οἱ δεσπότες εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδουν διπλώματα, ἐπικυρωμένα μὲ ἀργυρὴ σφραγίδα (ἀργυροβούλλα), τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ ἐξῆς ὑπέγραφαν μὲ κόκκινη μελάνη. Πάντως δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ κόβουν δικὰ τους νομίσματα καὶ γι' αὐτὸ τὰ ὑπάρχοντα νομίσματα μερικῶν ξένων ἡγεμόνων-δεσποτῶν δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὸ δεσποτικό ἀξίωμα, πού εἶχαν πάρεμ αὐτοὶ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο (σ.27 - 48) ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τοὺς δεσπότες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἀκόλουθη σειρά: α) δεσπότες πρὶν ἀπὸ τὸ 1204, β) δεσπότες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λατινικῆς κυριαρχίας (1204 - 1261) καὶ γ) δεσπότες κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων (1261 - 1453).

Ἐξετάζοντας τὴν ἱστορία τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιωματος στὴν Κωνσταντινούπολη, λέγει ὁ συγγραφέας, παρατηροῦμε ὅτι αὐτὸ στὴν ἀρχὴ σήμαινε τὸν διάδοχο τοῦ θρόνου. Ἀκόμη, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας δὲν εἶχε ἀρρενες ἀπογόνους, ἀπένεμε τὸν τίτλο τοῦ «δεσπότη» στὸ σύζυγο τῆς μεγαλύτερης κόρης του. Μὲ τὴ σημασία αὐτὴ ὁ θεσμὸς διατηρήθηκε μόνον ὡς τὸ 1204. Ἀπὸ τὸ 1261, ὅταν ὁ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος ἀνακατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ δεσποτικός στέφανος δινόταν καὶ στοὺς νεωτέρους γιουὺς τοῦ αὐτοκράτορα, ἀκόμη καὶ σὲ συγγενεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, ἐνῶ ὁ πρωτότοκος γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου ἔπαιρνε τὸ ἀξίωμα τοῦ «βασιλέως».

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο (σ. 49 - 88) ὁ συγγραφέας πραγματεύεται: α) θέματα, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν πηγῶν, σχετικὰ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μιχαὴλ Α΄ καὶ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Ἀγγέλων, β) τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς δεσπότες, πού προέρχονταν ἀπὸ τὶς οἰκογένειες Ἀγγέλων καὶ Ὀρσίνη (1225-1347) καὶ γ) ὅτι ἀφορᾷ τοὺς ὑπόλοιπους, ἐλληνικῆς ἢ ξένης καταγωγῆς δεσπότες, πού εἶχαν κτήσεις στὸ δεσποτῆτο τῆς Ἡπείρου.

Στηριζόμενος στις βυζαντινές και δυτικές πηγές ο συγγραφέας άποδεικνύει ότι τόσο ο ιδρυτής του κράτους της Ήπειρου Μιχαήλ Α΄ Ἄγγελος (1204 - 1215), όσο και ο άδελφός και διάδοχός του Θεόδωρος Α΄ Ἄγγελος (1215 - 1230), δέν έφεραν ποτέ το αξίωμα του «δεσπότη», άποψη, που έσφαλμένα επικρατούσε ως σήμερα. Πρώτοι δεσπότες στην Ήπειρο είναι ο Ἐμμανουήλ και ο Κωνσταντίνος Ἄγγελοι, άδελφοί του Θεοδώρου Α΄, από τον οποίο και πήραν το αξίωμα αυτό. Μετά το 1230 όμως, όταν ο Θεόδωρος Α΄ νικήθηκε στην Κλοκοτινίτσα και αιχμαλωτίστηκε από τους Βουλγάρους, η άπονομή του δεσποτικού αξιώματος στα μέλη της δυναστείας των Ἄγγελων στην Ήπειρο γινόταν μόνον από την αυτοκρατορία της Νίκαιας. Μετά το 1261 το δικαίωμα αυτό περιήλθε στην αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης.

Το πέμπτο κεφάλαιο της μελέτης (σ. 89 - 103) αναφέρεται στους δεσπότες της Θεσσαλονίκης. Κατά τον κ. Ferjancic' τη διοίκηση του σπουδαίου αυτού έμπορικού κέντρου της βυζαντινής αυτοκρατορίας κατά τον 14ο και 15ο αιώνα αναλάμβαναν γιοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων, που έφεραν τον τίτλο του «δεσπότη», ο χαρακτήρας όμως της εξουσίας τους δέν ήταν ο ίδιος σε όλη την περίοδο αυτή. Οί δεσπότες Κωνσταντίνος και Δημήτριος, γιοι του Ἄνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, στάλθηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά την τρίτη δεκαετηρίδα του 14ου αιώνα μόνον ως διοικητές, με άποστολή να ενισχύσουν την κεντρική αυτοκρατορική εξουσία σε μιá περίοδο, που το Βυζάντιο περνούσε έσωτερική κρίση από τους έμφυλιους πολέμους. Κατά τα μέσα του 14ου αιώνα, όταν άρχιζε η περίοδος των σπουδαίων μεταβολών στην έσωτερική πολιτική του Βυζαντίου, αλλάζει και ο χαρακτήρας της αυτοκρατορικής εξουσίας στη Θεσσαλονίκη και η πόλη μαζί με την περιφέρειά της δίνεται ως προσωπική κτήση σε μέλη της αυτοκρατορικής οικογενείας. Πρώτος κύριος της προσωπικής κτήσης της Θεσσαλονίκης είναι ο δεσπότης Μανουήλ Παλαιολόγος, γιός του αυτοκράτορα Ἰωάννου του Ε΄. Το γεγονός όμως, ότι κατά τον 14ο και 15ο αιώνα δέν συναντούμε άποκλειστικά δεσπότες ως διοικητές της Θεσσαλονίκης, μάς πείθει ότι, από καθεστωτική άποψη, η πόλη αυτή δέν ύπήρξε ποτέ δεσποτάτο. Έξ άλλου όλοι οί δεσπότες της Θεσσαλονίκης είχαν πάρει τον τίτλο αυτό άρκετό χρόνο πριν πάνε στη Θεσσαλονίκη.

Το έκτο κεφάλαιο (σ. 104 - 140) πραγματεύεται τα σχετικά με τους δεσπότες του Μορέως. Ἡ Θεσσαλονίκη, λέγει ο συγγραφέας, δέν είναι η μοναδική επαρχία του Βυζαντίου, που είχε τον χαρακτήρα προσωπικής κτήσης. Τα ίδια χαρακτηριστικά έχει έντονα και η Πελοπόννησος από τα μέσα του 14ου αιώνα. Ἐκει από το 1383 και έξης τη διοίκηση των βυζαντινών έδαφών την αναλαμβάνουν μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας (γιοι ή άδελφοί του αυτοκράτορα), ταυτόχρονα όμως διατηρούσαν σημαντική άνεξαρ-

τησία στην έσωτερική και έξωτερική τους πολιτική.

Συνοψίζοντας τὰ συμπεράσματά του ὁ συγγραφέας καταλήγει στή γνώμη, ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἄποψη, πού ἐπικρατοῦσε ὡς τώρα, ὅτι οἱ βυζαντινές κτήσεις στήν Πελοπόννησο εἶχαν καθεστῶς δεσποτάτου, δηλαδή ὅτι ἡ ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας στήν Πελοπόννησο ἀπό μέλη τῆς αὐτοκρατορικής οἰκογένειας εἶχε ὡς ἄμεσο ἐπακόλουθο καί τήν ἀπονομή σ' αὐτούς τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος. Ὅλα σχεδόν τὰ μέλη τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων παίρνουν τὸ δεσποτικό ἀξίωμα ἀρκετὸ χρόνο πρὶν ἀναλάβουν τὴ διοίκηση τῶν κτήσεων τῆς Πελοποννήσου. Ἐξ ἄλλου τὰ ἴδια πρόσωπα εἶχαν κτήσεις καί σὲ ἄλλες βυζαντινές ἐπαρχίες, γιὰ τίς ὁποῖες ὁμως δὲν μπορούμε νὰ νὰ υποθέσουμε ὅτι ἦταν δεσποτᾶτα. Ὅλες αὐτές οἱ βυζαντινές ἐπαρχίες, πού διοικοῦνταν ἀπὸ μέλη τῆς αὐτοκρατορικής δυναστείας (Μαυροῦλ Β', Θεόδωρος Α', Ἀνδρόνικος, Θεόδωρος Β', Κωνσταντῖνος, Θωμᾶς καί Δημήτριος Παλαιολόγος), ἔχουν μεταξύ τους τὸ ἐξῆς κοινὸ χαρακτηριστικό: εἶναι κτήσεις μὲ προσωπικὸ χαρακτήρα, πού παραχωροῦνται σὲ γιουοὺς ἢ ἀδελφοὺς τοῦ αὐτοκράτορα. Τέτοιο χαρακτήρα εἶχαν καί οἱ βυζαντινές κτήσεις στήν Πελοπόννησο.

Στὸ ἔβδομο κεφάλαιο (σ. 141-155) ἐξετάζεται ὁ θεσμὸς τοῦ «δεσπότη» στὴ Βουλγαρία.

Ὅλοι οἱ δεσπότες στὴ Βουλγαρία κατὰ τὸν συγγραφέα ἔπαιρναν τὸ ἀξίωμά τους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Ἡ πενιχρότητα τῶν βυζαντινῶν καί βουλγαρικῶν πηγῶν δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε σαφῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος στὴ Βουλγαρία, μπορούμε ὁμως νὰ πούμε ὅτι καί ἐδῶ τὸ δεσποτικὸ ἀξίωμα δινόταν σὲ μέλη ἢ σὲ συγγενεῖς τοῦ οἴκου, πού κυβερνοῦσε. Τὸ δεσποτικὸ ἀξίωμα στὴ Βουλγαρία εἶχε καθαρὰ τὸ χαρακτήρα προσωπικοῦ τίτλου καί δὲν σήμαινε ταυτόχρονα καί τὴν ἐξασφάλιση ὀρισμένων δικαιωμάτων.

Τέλος στὸ ὄγδοο κεφάλαιο (σ. 156-204) ἐξετάζονται οἱ δεσπότες στὴ Σερβία μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά: α) δεσπότες τοῦ 14ου αἰώνα, β) δεσπότες τοῦ 15ου αἰώνα καί γ) δεσπότες πού ὀνομάστηκαν ἀπὸ βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας.

Γιὰ τὸ θεσμὸ τοῦ «δεσπότη» στὴ μεσαιωνικὴ Σερβία μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος μετὰ τὴ στέψη τοῦ Στεφάνου Δουσάν ὡς αὐτοκράτορα 1346, γιὰτὶ αὐτὸς ἄρχισε νὰ ἀπονέμη τίτλους σὲ Σέρβους εὐγενεῖς ἀνώτερους αὐλικούς' ἔνας ἀπὸ τοὺς τίτλους αὐτοὺς ἦταν καί ὁ δεσποτικός. Οἱ δεσπότες τοῦ 15ου αἰώνα (ἀπὸ τίς οἰκογένειες Λαζάρεβιτς καί Βράνκοβιτς) παίρνουν τὸν τίτλο αὐτὸ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Μετὰ τὴν πώση τοῦ Βυζαντίου (1453) τὸ δικαίωμα τῆς ἀπονομῆς τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος μεταβιβάζεται στοὺς Οὐγγρους βασιλεῖς, πού καί μετὰ τὴν πώση τοῦ μεσαιωνικοῦ σερβικοῦ κράτους (1459) ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζουν «δεσπότες» Σέρβους εὐγενεῖς, πού εἶχαν καταφύγει στὴν νότια Οὐγγαρία.

Τὴν μελέτη κλείνει ἡ γεωμανικὴ περίληψη (σ. 205-218) καὶ τὸ εὐρετήριο (σ. 219-226).

Κλείνοντας τὴν ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ferjancic' ἐπιθυμοῦμε νὰ τοῖς συστήσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα λαμπρὸ ἐπιτεύγμα, πού θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῆ ὁδηγὸ γιὰ ὅποιον θελήσῃ νὰ προωθήσῃ περισσότερο τὴν ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὰ ἀξιώματα τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ
Βελιγράδι

Ἄ λ έ ξ η Ἄ θ. Κ ύ ρ ο υ, Οί Βαλκανικοί γείτονές μας. Ἀθήναι 1962. 8ον σ. VIII + 246.

Οἱ Βαλκανικοὶ μας γείτονες ὑπῆρξαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπανειλημμένως ὑποκείμενον εἰδικῶν πραγματειῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων καὶ μὴ κυρίως ἕνεκα τῶν πολιτικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνετέλεξαν τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐξακολουθοῦν δυστυχῶς ἀκόμη νὰ τὴν συνταράσσουν. Εἶναι πολὺ γνωστὰ τὰ ἔργα τοῦ Κ. Ἀμάντου, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, τοῦ Στ. Γυαλίστρα, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ γείτονές του κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Περὶ τῶν ἰδίων ἐπραγματεύθη καὶ ἐγὼ εἰς μακρὰν σειρὰν ὁμιλιῶν ἀπὸ τοῦ Ῥαδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Θεσσαλονίκης, αἱ ὁποῖαι ὅμως παραμένουν ἀκόμη ἀδημοσίευτοι. Εἰς τὰς πραγματείας ταύτας προστίθεται τῶρα καὶ ἡ παρούσα. Αὕτη εἶναι λίαν ἐπικαιρὸς καὶ εὐπρόσδεκτος. Ἐπικαιρὸς μὲν, διότι δυστυχῶς οἱ Βαλκανικοὶ μας γείτονες ὑπὸ τὴν νέαν λεοντὴν τῶν δῆθεν Μακεδόνων ἤρχισαν πάλιν νὰ ἐπαναφέρουν ὑπὸ νέαν μορφήν τὰς παλαιὰς τῶν ἀδηφάγους ἀξιώσεις εἰς βάρος μας, εὐπρόσδεκτος δέ, διότι ἔρχεται ὡς συμπλήρωμα καὶ ἐπιστέγασμα τῶν παλαιότερων. Αὗται εἶναι μᾶλλον ἱστορικαί, ἀνατρέχουσαι κυρίως εἰς τὸ παλαιότερον παρελθόν, ἐν ᾧ ἡ κρινομένη, προερχομένη παρὰ δοκίμου διπλωμάτου, ὅστις λαβῶν ἐν πολλοῖς ἐνεργῶν μέρους εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῶν τελευταίων ἐτῶν ὡς πρεσβευτῆς ἐν Βελιγραδίῳ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἐθνη, προσκομίζει αὐτοῦσια διπλωματικὰ στοιχεῖα, ἀτελῶς μέχρι τοῦδε γνωστὰ εἰς τοὺς πολλούς.

Σκοπὸς τοῦ συγγραφῆως, ὅπως καθορίζεται εἰς τὸν πρόλογον, δὲν εἶναι ἡ συγγραφὴ πλήρους ἱστορίας τῶν βαλκανικῶν γειτόνων, ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν παλαιότερων ἐνεργειῶν τῶν ξένων κρατῶν, τῶν ὁποίων ἡ πληροτέρα γνῶσις θὰ συνεπιφέρῃ κατ' ἀρχὴν, ἂν ὄχι πάντοτε τὴν συμπάθειαν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει τὴν συναγωγὴν περισσότερον ἀντικειμενικῶν συμπερασμάτων, ὡς καὶ τὴν προσπάθειαν ὅπως γίνεται χρῆσις ὀρθοτέρων κριτηρίων. Θὰ παραμερίσῃ πρωτίτως τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον εἰς τίποτε δὲν ὠφελεῖ, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀπλῶς δεῖγμα συμπλέγματος κατωτερότητος.